

مجله مطالعات کتابداری و علم اطلاعات
دانشگاه شهید چمران اهواز، بهار و تابستان ۱۳۹۲
شماره پیاپی ۱۱، صص: ۹۷-۱۱۶
تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۴/۱۴
تاریخ بررسی مقاله: ۱۳۹۱/۰۷/۰۳
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۱۰/۲۶

ارزیابی وضعیت موجود کتابخانه های عمومی استان فارس بر اساس معیارهای دیانی

نرجس ورع^۱، ندا زراعتکار^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر وضعیت کتابخانه های عمومی استان فارس را بر اساس استاندارد دیانی که دیانی در سال ۱۳۷۴ پیشنهاد نموده مورد ارزیابی قرار داده است.

روش شناسی: روش پژوهش پیمایشی و ابزار مورد استفاده جهت گردآوری داده ها پرسشنامه می باشد. کلیه کتابخانه های عمومی استان فارس در سال ۱۳۸۸ جامعه آماری پژوهش را تشکیل می دهند. در تجزیه و تحلیل های آماری از شاخص های آمار توصیفی همچون چارک، میانگین و غیره استفاده گردید. آزمون t نیز برای مقایسه معیارهای موجود با استانداردهای پیشنهادی دیانی اعمال شد و نهایتاً از آنالیز خوشه ای جهت انجام طبقه بندی های متفاوت استفاده گردید.

یافته ها: با استفاده از آنالیز خوشه ای می توان سه گروه متمایز در میان کتابخانه های هدف تشخیص داد که کتابخانه های گروه اول وضعیتی به مراتب بهتر از کتابخانه های درجه ۳ استاندارد دیانی دارند، کتابخانه های گروه دوم با کتابخانه های درجه ۳ استاندارد دیانی در یک خوشه قرار گرفته و تنها کتابخانه های گروه سوم در وضعیت نامطلوب تر قرار دارند و خوشه مشترکی را با کتابخانه های درجه ۵ و ۶ دیانی تشکیل می دهند که همین امر باعث پایین آمدن میانگین کلی معیارها در کتابخانه های عمومی استان فارس شده است.

نتیجه گیری: کتابخانه های عمومی استان فارس به طور کلی مابین کتابخانه های درجه ۵ و ۶ استاندارد دیانی قرار می گیرند. اولویت هایی که لازم است مورد توجه کتابخانه های مذکور قرار گیرد شامل افزایش ساعات کاری، تعداد اعضا و تعداد کارکنان می باشد.

کلیدواژه ها: استان فارس، کتابخانه های عمومی، استاندارد دیانی

۱- عضو هیات علمی مرکز منطقه ای اطلاع رسانی علوم و فناوری - narsisvara@gmail.com
۲- کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی - مرکز منطقه ای اطلاع رسانی علوم و فناوری - neda.zeraatkar@yahoo.com

مقدمه

کتابخانه های عمومی با سرمایه عمومی برای استفاده کلیه اقشار جامعه ایجاد می شوند. این کتابخانه ها با فراهم آوری مواد چاپی، مواد دیداری - شنیداری، الکترونیکی و ... سعی در گردآوری، نگهداری، سازماندهی، بازیابی، انتشار، ارائه اطلاعات و آثار بشری دارند. این کتابخانه ها در حال حاضر حاصل مردم سالاری نوین می باشند (سهیلی، ۱۳۸۹). در واقع کتابخانه های عمومی به دلیل ارائه و اشاعه خدمات رایگان به تمام اقشار جامعه، یکی از مهم ترین نمادهای جوامع مردم سالار در دنیای امروز به شمار می آیند (مختارپور، ۱۳۸۷). کتابخانه عمومی، برای آن که بتواند به اهداف تعیین شده دست یافته و جوابگوی نیازهای رو به گسترش همگان باشد، باید خود را با زمان، وفق داده و برای آینده ای بهتر آماده شوند. پس کتابخانه های عمومی، علاوه بر آن که خود را با مسیر آینده همراه می سازند، جامعه را نیز به فردایی بهتر هدایت می کنند.

به اعتقاد سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) "کتابخانه عمومی مهم ترین نهاد آموزش عمومی و مادام العمر و عمده ترین وسیله ای است که به یاری آن پیشینه افکار و عقاید و حاصل اندیشه های خلاق بشری آزادانه و به رایگان در اختیار همگان قرار می گیرد" (بیانیه یونسکو درباره کتابخانه عمومی، ۱۳۷۴). در واقع این کتابخانه ها موقعیتی اساسی برای آموزش و یادگیری مستمر، تصمیم گیری شایسته و متکی به خود و توسعه و پیشرفت فرهنگی را در افراد و گروه های جامعه فراهم می آورند (بیانیه کتابخانه های عمومی ایفلا/یونسکو، ۱۹۹۴). از همین رو است که جوامع مختلف همواره در راستای گسترش و تعالی فرهنگی و آموزشی خود نگاه ویژه ای به این نهادهای اجتماعی داشته اند.

همانگونه که اشاره شد، کتابخانه های عمومی به عنوان رکنی سرنوشت ساز در توسعه هر جامعه نقش آفرینی می کنند و جوامع، بخصوص جوامع مرفعی، همواره مترصد هستند که این ارکان مهم دارای سطح مطلوبی از شاخص ها و مولفه های لازم که به عنوان استاندارد شناخته می شوند داشته باشند تا بتوانند خدمات خود را به بهترین نحو ارائه دهند. به عبارتی، از وضعیت مولفه های این نوع کتابخانه ها همچون اعضاء، کتابداران، مجموعه، خدمات و میزان استفاده از کتابخانه می توان به عنوان بخشی از شاخص های توسعه فرهنگی و اجتماعی استفاده

کرد و با دانستن وضعیت این مولفه‌ها تا حدود زیادی می‌توان به میزان توسعه یافتگی فرهنگی و اجتماعی و ضعف‌ها و قوت‌های آن‌ها در جوامع پی‌برد (فرج پهلوی، ۱۳۸۶). قدر مسلم آنکه، اهداف مورد نظر تنها در سایه بهره‌گیری کامل از تمامی ظرفیت‌های موجود، هم از سوی کاربران و هم از سوی دست‌اندرکاران کتابخانه‌های عمومی امکان‌پذیر خواهد بود و تا زمانی که تصور درستی از وضعیت و واقعیات موجود در این کتابخانه‌ها وجود نداشته باشد، بازسازی و توسعه این کتابخانه‌ها برای رسیدن به سطح مطلوب ممکن نخواهد بود. از طرفی استان فارس با داشتن بیش از ۱۲۰ کتابخانه عمومی و پیشینه غنی در حوزه فرهنگ و ادب همواره جایگاه خاصی را در حوزه فرهنگی کشور به خود اختصاص داده است. بی‌شک با توجه به آن چه بیان شد، بررسی وضعیت نهادهای فرهنگی این استان از جمله کتابخانه‌های عمومی آن، ضمن مشخص نمودن نقاط ضعف و قوت می‌تواند راه توسعه بیشتر در این حوزه‌ها را هموارتر سازد. بر اساس همین ضرورت، هدف تحقیق حاضر این است که وضعیت موجود کتابخانه‌های عمومی استان فارس را بر اساس معیارهای استاندارد دیانی ارزیابی نموده و معیارهایی را که لازم است در کانون توجه قرارگیرند مشخص نماید.

پرسش‌های پژوهش

- ۱- وضعیت کلی کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مقایسه با طبقه بندی دیانی برای کتابخانه‌های عمومی ایران چگونه است؟
- ۲- کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مقایسه با استانداردهای پیشنهادی دیانی چه تفاوت‌هایی را با یکدیگر نشان می‌دهند؟
- ۳- توسعه کدامیک از معیارهای مورد بررسی ۹ گانه استاندارد دیانی باید در کتابخانه‌های عمومی استان فارس در اولویت قرار گیرد؟

تعریف عملیاتی

استانداردهای کمی دیانی: استاندارد پیشنهادی برای سنجش ۹ معیار کمی در کتابخانه‌های عمومی کشور. در این استاندارد، کتابخانه‌های عمومی ایران بر اساس ۹ معیار مورد نظر در درجات مختلف از درجه ۳ تا درجه ۶ رتبه بندی می‌شوند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی بوده و به روش پیمایشی انجام گرفته است. داده های مورد نیاز جهت انجام پژوهش با استفاده از پرسشنامه گردآوری شد. بدین ترتیب که جداولی حاوی معیارهای کمی مورد نظر بر اساس استاندارد پیشنهادی دیانی (دیانی و سقاء پیرمرد، ۱۳۷۴) تهیه و پس از شناسایی کتابخانه های عمومی استان فارس جهت تکمیل ارسال شد. پس از دریافت پاسخ ها، جهت بررسی صحت و سقم داده ها از آمارهای موجود در نهاد کتابخانه های عمومی استان نیز استفاده گردید. جامعه پژوهش در سال ۱۳۸۸ شامل کلیه کتابخانه های عمومی استان فارس (۱۲۰ کتابخانه) بوده است که از این تعداد ۱۵ کتابخانه به دلیل عدم پاسخگویی، به ناچار از جامعه پژوهش حذف گردیدند.

از آن جا که در این پژوهش استاندارد پیشنهادی دیانی برای کتابخانه های عمومی مدنظر بوده است، جهت انجام تجزیه و تحلیل های آماری ابتدا از محاسبه شاخص های آماری همچون چارک، میانگین و غیره برای کتابخانه بهره برده، آزمون t نیز برای مقایسه معیارهای مختلف با استانداردهای پیشنهادی دیانی اعمال شد و نهایتاً از آنالیز خوشه ای جهت انجام طبقه بندی های متفاوت استفاده گردید که در بخش یافته ها به آن اشاره شده است. به طور کلی در این مقاله روش تحلیل کلان به کار گرفته شده است.

پیشینه پژوهش

در مورد بررسی وضعیت کتابخانه های عمومی ایران مطالعات متعددی صورت گرفته اما در چند مورد محدود این تحقیقات کتابخانه های عمومی را بر اساس استانداردها مورد بررسی قرار داده است که به برخی از پژوهش های انجام شده در این زمینه می پردازیم.

برخی پژوهش های انجام شده در داخل کشور:

دیانی و سقاء پیرمرد (۱۳۷۴) در پژوهشی به بررسی استاندارد کتابخانه های عمومی کشور بر اساس ۹ استاندارد (ساعات کار، مساحت کل، مساحت زیربنا، تعداد کتب، تعداد افزایش سالیانه، تعداد اعضا، تعداد کارکنان، تعداد قفسه ها و تعداد صندوق ها) پرداخته اند. سپس آن ها وجود یا عدم وجود همبستگی بین این ۹ استاندارد در کتابخانه ها را نیز با درجات متفاوت

تعیین کرده و بر اساس ۹ استاندارد مذکور یک نوع استاندارد برای کتابخانه های عمومی کشور پیشنهاد داده اند که کتابخانه های مذکور را بر اساس ۹ معیار فوق در درجات مختلف از ۳ تا ۶ رتبه بندی می کند.

آقاجانزاده (۱۳۷۵) وضعیت کتابخانه های عمومی استان مازندران را مورد بررسی قرار داد. یافته های پژوهش نشان داد که تعداد کتابخانه های عمومی موجود با جمعیت شهرستانها همخوانی ندارد. تعداد کارکنان شاغل برای انجام امور مربوط به کتابخانه کافی نیست و افراد شاغل از تحصیلات کتابداری برخوردار نیستند. ساعات کار کتابخانه کم، امکانات رفاهی و خدماتی کتابخانه ها محدود و کتابخانه ها از فضای مناسب برخوردار نیستند. مجموعه کتابخانه ها پاسخگوی نیاز مراجعان نمی باشد. بودجه کافی در اختیار کتابخانه ها قرار ندارد. بیگدلی، حسینی (۱۳۸۰) در پژوهشی به بررسی کتابخانه های عمومی استان کردستان بر اساس استاندارد دیانی پرداخته اند. یافته های پژوهش نشان میدهد که کتابخانه های عمومی استان کردستان در مقایسه با کتابخانه های درجه ۶، به جز در معیار مساحت کل، در جایگاه بالاتری بوده و در مقایسه با کتابخانه های درجه ۵ در دو معیار (افزایش سالیانه کتاب و مساحت زیربنا) بالاتر می باشند. همچنین میانگین کتابخانه های استان کردستان از نظر افزایش سالانه کتاب برتر از کتابخانه های درجه ۴ و از نظر مساحت کل پایین تر می باشد. در مقایسه با کتابخانه های درجه ۳، در ۵ معیار (مساحت زیربنا، تعداد کتاب، تعداد قفسه، تعداد صندلی و تعداد اعضا) در جایگاه پایین تری بوده و در معیار افزایش سالیانه کتاب در جایگاه بالاتری قرار دارد.

سپهری (۱۳۸۴) در تحقیقی به بررسی وضعیت نسبی و نیم رخ ۱۴ کتابخانه درون شهری آستان قدس رضوی با استفاده از شیوه استانداردسازی دیانی پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که کتابخانه های اقماری آستان قدس در هشت مورد در سطح کتابخانه های درجه ۳ قرار گرفته اند و تنها در یک مورد معیار شماره ۲ یعنی مساحت دچار کمبود می باشند. اطلاعات بدست آمده نشان می دهد کتابخانه ها در معیارهایی مثل تعداد کتاب ها، ساعات کار، فضا و تعداد صندلی دچار ضعف هستند و باید در اولویت توجه مسئولین قرار گیرند.

سپهلی (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی کتابخانه های عمومی استان کرمانشاه بر اساس

استاندارد دیانی پرداخته است. یافته های پژوهش نشان می دهد که کتابخانه های عمومی استان کرمانشاه در مقایسه با کتابخانه های درجه ۶، به جز در یک استاندارد (مساحت کل)، در جایگاه بالاتری بوده و در مقایسه با کتابخانه های درجه ۵ در دو استاندارد (افزایش سالیانه کتاب و تعداد قفسه) بالاتر می باشند. همچنین در مقایسه با کتابخانه های درجه ۴، در چهار استاندارد (مساحت زیر بنا، تعداد اعضا، تعداد کارکنان و تعداد صندلی) در جایگاه پایین تری قرار دارند ولی در یک استاندارد (افزایش سالیانه کتاب) بالاتر هستند. در مقایسه با کتابخانه های درجه ۳، در ۵ استاندارد (مساحت زیربنا، تعداد کتاب، تعداد کارکنان، تعداد صندلی و تعداد اعضا) در جایگاه پایین تری بوده و در دو استاندارد (افزایش سالیانه کتاب و تعداد قفسه) بالاتر هستند.

برخی پژوهش های انجام شده در خارج از کشور:

پوپا (۲۰۰۴)، کتابخانه های عمومی رومانی را طی سالهای ۱۹۹۸-۲۰۰۲، از لحاظ مجموعه، خدمات و سایر فعالیت های کتابخانه ای مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. نتایج نشان می دهد که مجموعه کتابخانه در حدود ۹۰۷۴۳۹ مدرک افزایش داشته و به ۴۹۳۴۸۳۴۴ رسیده است. همچنین در مقایسه با سال ۱۹۹۹ تعداد کارمندان از ۲۷۹ نفر به ۱۶۶ نفر و میزان استفاده کنندگان ۹۱۲ درصد کاهش یافته است. شاید بتوان این کاهش را منوط به این امر دانست که از سال ۲۰۰۱ برای هر فرد کارتی صادر شد که در تمام نقاط معتبر و قابل استفاده بود، لذا از ثبت نام مجدد افراد جهت استفاده از کتابخانه های عمومی در نقاط مختلف جلوگیری و سبب کاهش آمار شده است.

عبدل موتی و الانصاری (۲۰۰۳)، در پژوهشی به بررسی توسعه کتابخانه های عمومی و مطالعات کلیدی در کتابخانه های کویت پرداختند. یافته ها حاکی از آن است که کتابخانه ها نیازمند پرسنل واجد شرایط و آرائه فرصتهای آموزشی هستند، همچنین مجموعه منابع در این کتابخانه ها نیاز حیاتی به ارزیابی و توسعه دارند چرا که اکثر کتب عربی و سنی هستند و در مورد مجلات و کتب در زمینه های علوم و فناوری غفلت شده است. در این کتابخانه ها کمتر از یک و نیم میلیون جلد کتاب وجود دارد که از استاندارد ایفلا چهار میلیون کمتر است. آنها

همچنین تاکید دارند که خدمات اطلاع رسانی ارائه شده در این کتابخانه ها به شدت سنتی و دستی می باشد.

یافته های پژوهش

الف: کلیات

همانطور که در اهداف پژوهش اشاره شد، تحقیق حاضر به دنبال بررسی وضعیت کتابخانه های عمومی استان فارس به صورت کلی و با اعمال جزئیات طبق طرح پیشنهادی دیانی بوده است. براین اساس و برای آشنایی با نحوه ی طبقه بندی دیانی ابتدا جداول مربوط به این طبقه بندی ارائه می شود. بر اساس استاندارد پیشنهادی دیانی، کتابخانه های عمومی کشور بر اساس ۹ معیار شامل ساعت کار، مساحت کل، مساحت زیربنا، تعداد کتب، تعداد افزایش سالانه کتب، تعداد عناوین مجلات جاری، تعداد کارکنان، اعضا و صندوق ها به چهار دسته کتابخانه های درجه ۳ تا درجه ۶ تقسیم می شوند. برای هر یک از این انواع کتابخانه ها شاخص های آماری معیارهای مذکور ذکر شده است که در جداول پیوست مقاله مشاهده می شود.

ب. پرسش های پژوهش:

۱. سؤال اول پژوهش

برای پاسخگویی به سؤال اول پژوهش، بر اساس طرح پیشنهادی دیانی و با کمک داده های بدست آمده از پرسشنامه، پارامترهای میانگین، انحراف استاندارد، چارک اول و دوم و سوم برای تک تک کتابخانه های عمومی استان فارس تعیین گردید. اطلاعات مربوطه را در جدول ۲ مشاهده می نمایید. با توجه به مقایسه ضمنی داده های کتابخانه های استان فارس (جدول ۲) با استانداردهای کتابخانه های درجه ۳، ۴، ۵ و ۶ پیشنهادی دیانی در می یابیم که بجز در معیار افزایش سالانه کتب که در آن کتابخانه های استان فارس بالاتر از سطح کتابخانه های درجه ۳ تا ۶ دیانی عمل کرده اند، در سایر متغیرها تفاوت هایی بین استانداردها و کتابخانه های فارس وجود دارد.

جدول ۲. شاخص های آماری معیارهای ۹ گانه در کتابخانه های عمومی استان فارس

معیارها	چارک سوم	چارک اول	میانه	انحراف استاندارد	میانگین
ساعات کار	۱۲	۶/۷۵	۷	۲/۵۸	۹/۰۷
مساحت زمین	۱۵۰۰	۳۶۶	۷۰۰	۹۸۱/۴۵	۱۰۷۲/۹۸
زیربنا ساختمانی	۴۹۷	۱۵۴	۲۹۰	۳۹۷/۴۶	۴۱۵/۹۷
تعداد کتاب	۱۳۰۳۲	۷۰۷۵	۸۷۰۰	۵۵۴۳/۱۵	۱۰۵۵۶/۷۹
افزایش سالانه	۱۷۰۷/۵	۹۵۳	۱۲۶۵	۱۲۲۲/۸۱	۱۲۵۵/۱۸
تعداد اعضاء	۵۹۴	۱۸۳	۳۳۶	۶۱۰/۶۲	۵۲۷/۲۲
تعداد کارکنان	۳	۱	۱	۱/۶۱	۲/۰۲۷
تعداد قفسه	۴۶/۵	۱۹/۵	۲۷	۲۷/۰۹	۳۵/۹۹
تعداد صندلی	۷۸/۵	۳۰	۴۶	۴۴/۹۹	۵۶/۹۸

بنابراین با بکارگیری آزمون t ، میانگین کتابخانه های فارس را با استانداردهای دیانی سنجیده می شود، در جدول ۳، مقادیر t محاسباتی و سطح معنی داری آنها نسبت به t جدول دیده می شود. همانطور که در جدول ۳ نیز قابل مشاهده است، از نظر سطح مساحت زمین تفاوتی میان کتابخانه های استان فارس با استانداردهای دیانی وجود ندارد، از نظر ساعات کار نیز به جز کتابخانه های درجه ۳، با سایر کتابخانه ها در استاندارد دیانی تفاوت معناداری نسبت به کتابخانه های عمومی استان فارس دیده نمی شود. به دلیل بالا بودن افزایش سالانه کتب در کتابخانه های استان فارس نسبت به استانداردهای مذکور، تفاوت چشمگیری در سطح یک درصد در این معیار قابل مشاهده است.

با نگرشی به کلیه متغیرها و وجود عدم معنی داری کتابخانه های عمومی استان فارس با استانداردهای کتابخانه های درجه ۵ شاید بتوان ادعا نمود که به طور کلی کتابخانه های عمومی استان فارس جز کتابخانه های درجه ۵ با استاندارد دیانی مطابقت دارند، لیکن برای تعیین شباهت واقعی کتابخانه های این استان با استانداردهای مذکور، میانگین کلیه متغیرهای ۹ گانه فوق را در نظر گرفته و آنالیز خوشه ای برای دسته بندی آنها انجام می دهیم.

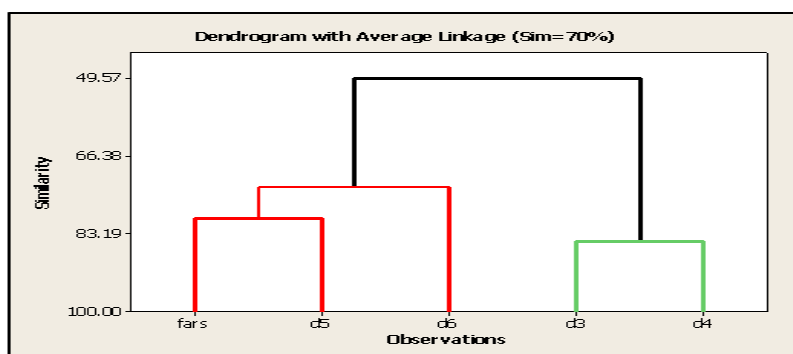

جدول ۳. مقایسه میانگین کتابخانه های فارس و استانداردهای دیانی با آزمون t و سطح معناداری آن ها

کتابخانه ها بر اساس استاندارد دیانی								۳ - ۴
درجه ۶		درجه ۵		درجه ۴		درجه ۳		
ns	۰/۵۵	ns	-۱/۲۲	ns	-۱/۳۰	*	-۲/۶۱	ساعات کار
ns	-۰/۸۷	ns	۱/۵۱	ns	-۰/۹۵	ns	-۱/۰۶	مساحت زمین
**	۷/۴۲	ns	۱/۵۵	ns	-۱/۴۸	**	-۲/۷۷	زیربنا
**	۶/۱۰	ns	۱/۲۳	ns	-۰/۳۴	**	-۵/۶۲	تعداد کتاب
**	۴۱/۹۳	**	۳۲/۵۸	**	۲۴/۸۲	**	۹/۳۷	افزایش سالانه
*	۲/۵۱	ns	-۱/۸۳	*	-۲/۴۴	**	-۴/۰۹	تعداد اعضاء
**	۲/۸۳	ns	۰/۰۲	*	-۲/۰۵	*	-۲/۳۸	تعداد کارکنان
**	۴/۰۶	ns	۰/۸۷	ns	-۰/۸۲	**	-۳/۳۵	تعداد قفسه
**	۴/۸۳	ns	۱/۴۵	ns	-۱/۲۹	**	-۲/۷۱	تعداد صندلی

* و ** بترتیب برای تفاوت معنا دار در سطح پنج و یک درصد و علامت ns عدم معنی داری آماری

دندروگرام شباهت ها با بکارگیری روش UPGMA (میانگین ها) در نمودار ۱ آمده است.

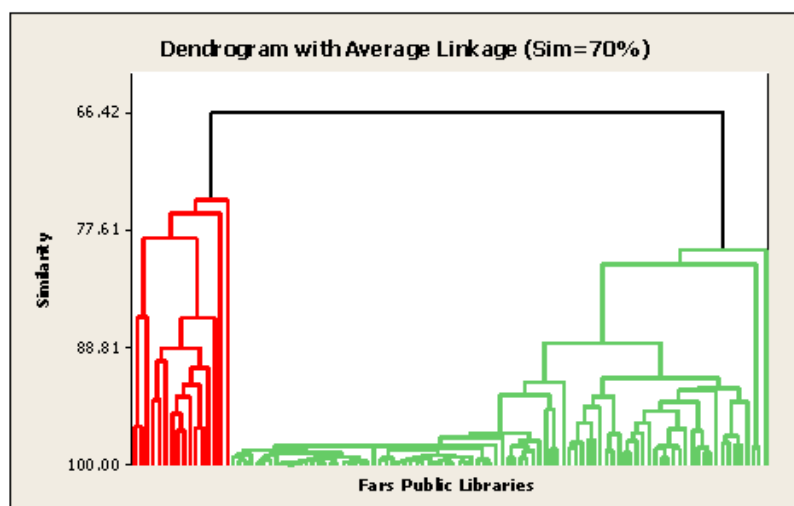
نمودار ۱. دندروگرام کتابخانه های عمومی استان فارس در مقایسه با استاندارد پیشنهادی دیانی^۱

^۱ - لازم به ذکر است در این دسته دندروگرام ها که در مقاله حاضر به آن ها ارجاع شده است، d3-d6 به ترتیب به معنای کتابخانه های درجه ۳ تا درجه ۶ در استاندارد پیشنهادی دیانی می باشند.

با توجه به دندوگرام فوق، مشاهده می شود که کتابخانه های عمومی استان فارس بیش ترین شباهت (نزدیک به ۸۰ درصد) را با کتابخانه های درجه ۵ و ۶ دارند و در یک خوشه مشترک قرار می گیرند، این در حالی است که خوشه کتابخانه های درجه ۴ و ۳ جدای از کتابخانه های عمومی استان فارس است (نمودار ۱). بنابراین می توان گفت کتابخانه های عمومی این استان در یک جمع بندی کلی در استاندارد پایینی قرار گرفته اند.

سؤال دوم پژوهش:

بررسی داده های کمی در کتابخانه های عمومی استان، تفاوت های برجسته ای را در بعضی کتابخانه ها آشکار می سازد و این نشان دهنده این واقعیت است که تمامی کتابخانه های مورد بررسی را نمی توان همپراز کتابخانه های درجه ۵ و ۶ در استاندارد دیانی قرار داد، بر این اساس منطقی است که دسته بندی را برای کتابخانه های مشابه از نظر نزدیکی میانگین معیارهایشان اعمال نمود. بر همین اساس می توان به سؤال دوم پژوهش نیز پاسخ داد. برای این منظور یک آنالیز خوشه ای بر کل کتابخانه های عمومی تحت بررسی استان انجام می دهیم و نتایج ما را به ۳ گروه اصلی هدایت می کند (نمودار ۲). در این پژوهش این سه گروه را کتابخانه های عمومی گروه اول، دوم و سوم می نامیم.

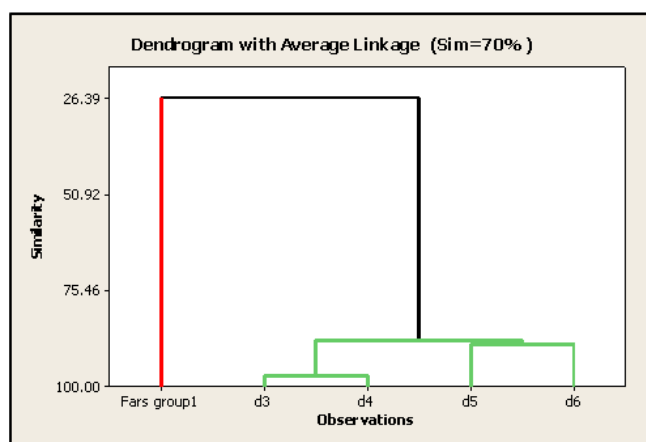

نمودار ۲: دندروگرام کتابخانه های عمومی استان فارس

کتابخانه های عمومی گروه اول، تنها کتابخانه شهید دستغیب شیراز را در بر می گیرد و کاملاً با سایر کتابخانه ها متفاوت است^۱. در گروه دوم کتابخانه های عمومی استان فارس، ۱۶ کتابخانه قرار می گیرد و سایر کتابخانه ها (یعنی ۸۸ کتابخانه باقی مانده) در گروه سوم کتابخانه های عمومی استان فارس قرار گرفته اند.

در گروه اول چنانچه به متغیرهای کتابخانه شهید دستغیب شیراز توجه کنیم در می یابیم که این کتابخانه در کلیه معیارها، به جز مساحت زمین در رده بالاتری نسبت به کتابخانه های درجه ۳ برخوردار است (جدول ۴). در جدول ۴ میانگین متغیرهای مختلف در استان فارس، گروههای سه گانه استان و استاندارهای دیانی برای مقایسه آمده است.

اکنون با در نظر گرفتن کتابخانه مذکور به عنوان تنها کتابخانه عضو گروه اول و میانگین متغیرها در گروه کتابخانه های درجه ۳ الی درجه ۶ استاندارد دیانی به انجام آنالیز خوشه ای برای آن ها می پردازیم. نتایج مشخص می کند که کتابخانه مذکور در هیچ یک از گروه های کتابخانه درجه ۳ تا ۶ استاندارد دیانی قرار نمی گیرد و از موقعیت بهتری نسبت به آن ها برخوردار می باشد. در نمودار ۳ مشاهده می کنید که این کتابخانه در خوشه مشترکی با هیچ یک از کتابخانه های مذکور قرار نگرفته است.

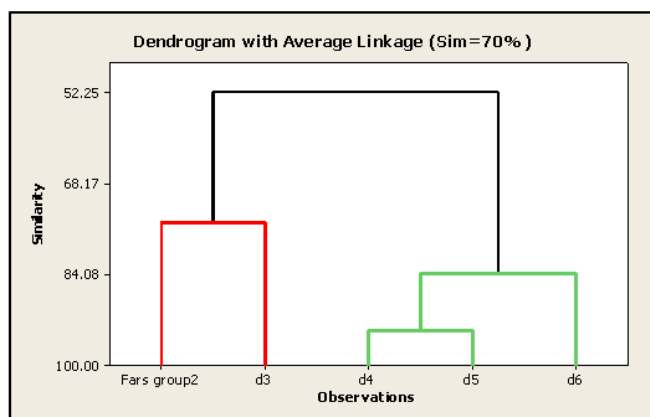

نمودار ۳: دندروگرام کتابخانه عمومی گروه اول استان فارس در مقایسه با استاندارهای دیانی

۱- به دلیل تک عضوی بودن خوشه کتابخانه های گروه اول و فاصله زیاد آن ها با سایر خوشه ها، احتمالاً تشخیص آن در کنار بقیه کتابخانه ها مشکل است.

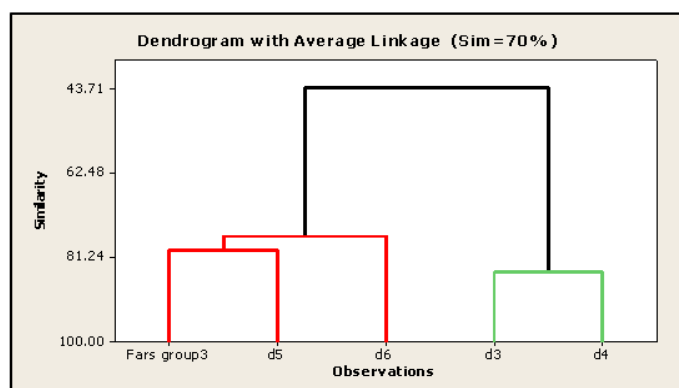
جدول ۴. مقایسه معیارهای ۹ گانه در گروههای سه گانه استان و استاندارهای دیانی

معیار کتابخانه	تعداد	تعداد قفسه	تعداد کارکنان	تعداد اعضاء	افزایش سالانه	تعداد کتاب	زیربنا ساختمانی	مساحت زمین	ساعات کار
کتابخانه درجه ۳	۸۹	۶۴	۳	۱۹۹۱	۳۱۷	۱۵۳۷۰	۶۹۱	۱	۱۰/۳۹
کتابخانه درجه ۴	۷۱	۴۲	۲/۸	۹۹۳	۳۱۲	۱۱۱۴۱	۵۶۷	۱۳۰۹	۱۰/۴۸
کتابخانه درجه ۵	۴۶	۳۲	۲/۰۲	۷۷۹	۲۴۹	۹۱۴۱	۳۱۸	۷۷۸	۱۰/۳۶
کتابخانه درجه ۶	۳۱	۲۱	۱/۴۳	۳۲۰	۲۲۱	۴۹۷۴	۱۵۹	۱۲۴۸	۸/۵۱
میانگین کلی کتابخانه ها	۵۷	۳۶	۲	۵۲۷/۰۲	۱۲۵۵/۰۲	۱۰۵۵۶/۸	۴۱۶	۱۰۷۳	۹/۰۸
گروه اول	۳۷	۱۷۶	۱۳	۳۱۶۵	۴۱۰۹	۴۱۸۲۷	۱۶۵۹	۹۵۹	۱۲
گروه دوم	۱۱۱	۷۵/۳۱	۳/۶۳	۱۳۲۸/۷	۱۶۶۱/۶۵	۱۷۷۹/۳	۱۰۲۷/۱	۲۵۲۵/۴۴	۱۲
گروه سوم	۴۸/۷	۳۰/۲۴	۱/۷۹	۴۰۱/۹۷	۱۰۲۵/۸۹	۹۳۳۶	۳۱۰/۳۳	۸۳۲/۷۱	۸/۶۳

نمودار ۴: دندروگرام کتابخانه های گروه دوم استان فارس با استانداردهای دیانی

حال نگاهی به وضعیت کتابخانه های عمومی گروه دوم می اندازیم. کتابخانه هایی همچون کتابخانه عمومی آباءه و کتابخانه عمومی محقق العلماء در این گروه قرار گرفته اند. انجام یک آنالیز خوشه ای و مقایسه معدل کتابخانه های این گروه با استاندارد پیشنهادی دیانی نشان می دهد که کتابخانه های این گروه بیشترین شباهت را با کتابخانه های درجه ۳ استاندارد دیانی دارند (نمودار ۴). هرچند که میانگین آن ها به جز در تعداد اعضا از کتابخانه های درجه ۳ نیز بالا تر است. قرار گرفتن کتابخانه های این گروه با کتابخانه های درجه ۳ استاندارد دیانی در یک خوشه مشترک در نمودار ۴ به وضوح قابل تشخیص است.

نمودار ۵: دندروگرام کتابخانه های گروه سوم استان فارس با استانداردهای دیانی

بر این اساس و با توجه به نتیجه اولیه پژوهش حاضر یعنی نزدیک بودن، میانگین کلی استانداردهای کتابخانه های عمومی استان به کتابخانه های درجه ۵ می توان پیش بینی نمود که وضعیت کتابخانه های گروه سوم استان فارس به شکلی بوده است که میانگین کلی کتابخانه های استان را در حد کتابخانه های درجه ۵ پایین آورده است. انجام آنالیز خوشه ای و مقایسه میانگین آن ها با استاندار دیانی این پیش بینی را تایید می کند، کتابخانه های این گروه بیشترین شباهت را با کتابخانه های درجه ۵ استاندارد دیانی دارند (نمودار ۵). بنابراین کتابخانه های این گروه را می توان کتابخانه هایی دانست که در معیارهای ۹ گانه وضعیت مطلوبی ندارند و نیازمند اصلاحات و توجه بیش تر مسئولین هستند. بدیهی است بالا رفتن میانگین معیارهای ارزیابی در این کتابخانه ها وضعیت کلی کتابخانه های استان را نیز به طرز چشمگیری بهبود خواهد بخشید.

سؤال سوم پژوهش:

برای پاسخگویی به سؤال سوم پژوهش و مشخص شدن معیارهایی که نقاط ضعف کتابخانه های استان فارس به خصوص در گروه سوم به شمار می روند، یعنی معیارهایی که باید در اولویت توجه مسئولین و نهاد کتابخانه های عمومی استان قرار گیرند، نگاهی دوباره به گروه بندی انجام شده می اندازیم.

در گروه اول یا به عبارتی کتابخانه شهید دستغیب شیراز، تمامی معیارهای ۹ گانه در مقایسه با استاندارد دیانی در وضعیت بهتری قرار گرفته اند و جایگاه این کتابخانه را باید در معدود کتابخانه های درجه ۲ یا درجه ۱ کشور جستجو نمود. در گروه دوم نیز میانگین ها در ۸ معیار به میانگین کتابخانه های درجه ۳ استاندارد دیانی شبیه و از آن ها بالاتر است. تنها میانگین پایین تر از کتابخانه های درجه ۳ را در معیار تعداد اعضا مشاهده می کنید (جدول ۵). علامت منفی جلوی عدد مربوطه در جدول ۵ گویای این مطلب است.

جدول ۵. مقایسه مقادیر t معیارهای کتابخانه های عمومی گروه دوم استان فارس با استانداردهای دیانی

کتابخانه ها بر اساس استاندارد دیانی								تفاوت
درجه ۶		درجه ۵		درجه ۴		درجه ۳		
**	۱۲/۱۱	**	۵/۴۱	**	۳/۷۸	**	۳/۶۸	ساعات کار
**	۳/۶۱	**	۵/۲۲	**	۳/۳۵	*	۲/۲۳	مساحت زمین
**	۶/۷۸	**	۵/۴۹	**	۳/۲۷	*	۲/۳۵	زیربنا
**	۱۳/۴۷	**	۸/۶۱	**	۵/۳۷	*	۲/۱۳	تعداد کتاب
**	۶/۲۸	**	۶/۱۶	**	۵/۸۶	**	۵/۸۴	افزایش سالانه
**	۴/۳۵	*	۲/۲۰	**	۱/۴۶	ns	-۱/۵۷	تعداد اعضا
ns	۰/۰۰۹	ns	۰/۰۰۶	ns	۰/۰۰۳	ns	۰/۰۰۲	تعداد کارکنان
**	۸/۰۹	**	۶/۴۳	**	۴/۴۵	ns	۱/۱۱	تعداد قفسه
**	۱۲/۱۷	**	۹/۷۶	**	۴/۵۱	ns	۱/۷۷	تعداد سندلی

* و ** برترتیب برای تفاوت معنا دار در سطح پنج و یک درصد و علامت ns عدم معنی داری آماری

بنابراین، می توان گفت کتابخانه های عمومی گروه دوم استان فارس لازم است برای گذر از سطح استاندارد کتابخانه های درجه ۳ پیشنهادی دیانی به فکر جذب مخاطبان بیش تر و بالابردن تعداد کاربران خود باشند. استفاده از روش های بازاریابی خدمات کتابخانه ای، شناخت نیازهای واقعی اعضای بالقوه و بالفعل، برگزاری برنامه های مورد نیاز و تقاضای کاربران بومی، همکاری با مدارس، موسسات آموزش عالی و سازمان ها و موسسات تخصصی و نیز استفاده از فناوری های جدید کمک شایانی در این راه خواهد بود.

اما مشکل اصلی را باید در گروه سوم کتابخانه های عمومی استان جستجو نمود. برای تعیین اولویت ها در معیارهای ۹ گانه در این گروه از آزمون t استفاده شد. بر اساس داده های جدول ۶ مشخص است که کتابخانه های گروه سوم مابین کتابخانه های درجه ۵ و ۶ استاندارد دیانی قرار دارند. در این بخش برای تعیین اولویت ها، میانگین ها را با کتابخانه های درجه ۵ مقایسه می کنیم، بر این اساس اولویت های کتابخانه های عمومی گروه ۳ استان فارس به ترتیب تعداد ساعات کار، تعداد اعضا و سپس تعداد کارکنان خواهد بود. در این متغیرها بیش

ترین تفاوت آماری با کتابخانه های درجه ۵ دیده می شود (جدول ۶) و لازم است جهت افزایش میزان کمی و کیفی آن ها راهکارهای مناسبی اندیشیده شود.

جدول ۶. مقایسه مقادیر t معیارهای کتابخانه های عمومی گروه سوم استان با استانداردهای دیانی

کتابخانه ها بر اساس استاندارد دیانی								تفاوت
درجه ۶		درجه ۵		درجه ۴		درجه ۳		
ns	۰/۲۱	**	-۴/۴۰	**	-۳/۹۳	**	-۳/۵۲	ساعات کار
*	-۲/۰۷	ns	۰/۳۲	*	-۲/۲۰	ns	-۱/۷۲	مساحت
**	۵/۴۲	ns	-۰/۶۱	**	-۳/۴۱	**	-۴/۲۳	زیربنا
**	۹/۲۵	ns	-۰/۳۲	*	-۲/۴۱	**	-۸/۵۰	تعداد کتاب
**	۸/۹۵	**	۸/۶۸	**	۷/۹۳	**	۷/۹۲	افزایش سالانه
ns	۱/۰۹	**	-۳/۹۳	**	-۲۰/۶۱	**	۴/۵۸	تعداد اعضاء
ns	-۱/۳۲	*	-۲/۰۷	**	-۴/۳۳	**	-۳/۴۱	تعداد کارکنان
**	۳	ns	-۱/۳۲	**	-۳/۲۱	**	-۴/۳۸	تعداد قفسه
**	۳/۵۳	ns	-۰/۲۳	**	-۳/۶۳	**	-۳/۹۰	تعداد سندلی

* و ** بترتیب برای تفاوت معنا دار در سطح پنج و یک درصد و علامت ns عدم معنی داری آماری

افزایش میزان ساعات کار کتابخانه ها احتمالاً با معیار تعداد کارکنان رابطه مستقیم خواهد داشت، کتابخانه هایی که کارکنان بیش تری در خدمت داشته باشند، می توانند خدمات خود را در ساعات طولانی تر و یا در چند شیفت کاری ارائه دهند. در این راستا لازم است نهاد کتابخانه های عمومی نسبت به تأمین بودجه لازم و به کار گیری نیروهای کافی در این دسته از کتابخانه های عمومی استان اقدام نماید. در زمینه جذب کاربران نیز همچنان که قبلاً نیز اشاره شد بهره گیری از روش های بازاریابی خدمات، شناسایی نیازهای کاربران و ساکنان حوزه کتابخانه ها، غنی کردن مجموعه کتابخانه ها و ارائه برنامه های متنوع می تواند راهکارهای مناسبی در این زمینه باشد. لیکن لازم به ذکر است که جهت تعیین راهکارهای قطعی انجام

تحقیقات دیگری با توجه به ویژگی های کتابخانه ها و امکانات و محدودیت های موجود ضروری می نماید.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس مباحث مطرح شده در بخش یافته های پژوهش می توان گفت، کتابخانه های عمومی استان فارس در مقایسه با استاندارد پیشنهادی دیانی برای کتابخانه های عمومی به طور کلی ما بین کتابخانه های درجه ۵ و ۶ قرار گرفته اند. در این میان بیش ترین تفاوت معنا دار میان معیارهای نه گانه دیانی و کتابخانه های عمومی استان فارس در افزایش سالانه کتب است. لیکن این امر بدین معنا نیست که همه کتابخانه های عمومی استان فارس در وضعیت نامناسبی به سر می برند، بلکه می توان کتابخانه های مذکور را در سه گروه مجزا مورد بررسی قرار داد. گروه اول کتابخانه شهید دستغیب شیراز، کتابخانه مرکزی عمومی شیراز، را شامل می شود که میانگین معیارهای ۹ گانه در آن از کتابخانه های درجه ۳ بالاتر است و باید در گروه کتابخانه های درجه ۲ یا ۱ قرار گیرد. کتابخانه های گروه دوم شامل ۱۶ کتابخانه هستند که میانگین معیارها در آن ها نزدیک به استاندارد کتابخانه های درجه ۳ و در تمامی معیارها به جز تعداد مراجعان بالاتر از آن نیز می باشد. این دو گروه وضعیت مطلوبی را در مقایسه با استانداردهای مذکور دارند. لیکن کتابخانه های گروه سوم که ۸۹ کتابخانه باقیمانده را در بر می گیرند، میان کتابخانه های درجه ۵ و ۶ استاندارد دیانی جای گرفته اند و لازم است به گسترش معیارهای مختلف در آن ها توجه شود. زیرا بالارفتن میانگین معیارها در این کتابخانه ها بطبع نیمرخ کلی کتابخانه های عمومی استان فارس را چندین درجه بالا خواهد برد.

نهایتاً باید توجه نمود که از میان ۹ معیار مورد مطالعه اولویت های کتابخانه های عمومی استان در گروه دوم باید بر جذب اعضای بیش تر و در کتابخانه های گروه سوم بر افزایش تعداد ساعات کاری، تعداد اعضا و تعداد کارکنان قرار گیرد.

فهرست منابع

- ابرامی، هوشنگ. (۱۳۸۱). شناختی از دانش شناسی. تهران: کتابدار.
- استرحامیان، مهران؛ فدایی، غلامرضا. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت کتابخانه های عمومی شهر
سندج: ارایه خدمات و ابزارهای بازاریابی اطلاعات. **تحقیقات اطلاع رسانی و
کتابخانه های عمومی**، ۱۶(۱)، ۶۳-۸۳.
- ایفلا و یونسکو. (۱۳۸۱). منشور کتابخانه عمومی. ترجمه ناهید ساعت آرا. **فصلنامه کتاب،
۱۳(۴)**، ۱۷۶-۱۷۸.
- بیانیه یونسکو درباره کتابخانه عمومی (۱۳۷۴). ترجمه زهره میرحسینی. **پیام کتابخانه، ۵
(۲۰۱)**، ۱۰۸.
- دیانی، محمد حسین؛ سقاء پیرمرد، کبری. (۱۳۷۴). استانداردهای کمی برای کتابخانه های
عمومی با نگاهی به کتابخانه های عمومی خوزستان. **مجله علوم تربیتی و روانشناسی
دانشگاه شهید چمران اهواز**، ۳(۲۰۱)، ۷۵-۵۱.
- سپهری، سعیده. (۱۳۸۴). نیم رخ و وضعیت نسبی ۱۴ کتابخانه دورن شهری آستان قدس
رضوی با استفاده از شیوه استانداردسازی دیانی. **فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی**. ۸
(۱)، ۷۳-۸۸.
- سهیلی، فرامرز. (۱۳۸۹). سنجش کتابخانه های عمومی استان کرمانشاه بر اساس استاندارد
دیانی (۱۳۷۴). **تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی**، ۱۶(۱)، ۶۳-۸۳.
- فرج پهلوی، عبدالحسین؛ آخشیک، سمیه سادات. (۱۳۸۶). بررسی رضایت شغلی کتابداران
کتابخانه های عمومی استان های جنوب غرب کشور. **مجله علوم تربیتی و روان شناسی،
۳(۴)**: ۱۵۹.
- مختارپور، رضا. (۱۳۸۷). مکان یابی کتابخانه های عمومی کشور: ضرورت و مولفه ها. **علوم و
فناوری اطلاعات**، ۲۴(۱): ۲۰۳-۲۱۷.
- Abdel-Motey, Y.Y. and Al-Ansari, H. 2003. "Public Libraries in Kuwait: A Study of
Their Resources, Facilities and Services." *Public Library Quarterly* 22 (2).
- Doina Popa 2004. "Romanian Public Libraries Situation: A Panoramic View of the
Year 2001." *Philobiblon*—Volume XVIIIIX. Available online at
[www.libecon.org/pdf /romanianpublic libraries.pdf](http://www.libecon.org/pdf/romanianpublic%20libraries.pdf)

جدول پیوست: جدول استاندارد دیانی برای کتابخانه های عمومی ایران

کتابخانه های درجه ۳					
استانداردها	میانگین	انحراف استاندارد	چارک اول	میان	چارک سوم
ساعات کار در روز	۱۰/۳۹	۲/۳۱	۹/۷۵	۱۱/۵۰	۱۲
مساحت کل	۱۴۷۱	۱۹۲۲	۳۴۲	۸۰۸	۲۰۲۵
مساحت زیربنا	۶۹۱	۴۸۵	۲۵۲	۷۰۰	۹۸۷
تعداد کتب	۱۵۳۷۰	۳۵۵۱	۷۰۸۸	۱۴۱۶۵	۱۹۹۴۴
افزایش سالیانه کتاب	۳۱۷	۱۰۸	۲۱۰	۲۸۸	۴۰۵
تعداد اعضاء	۱۹۹۱	۱۸۶۵	۳۴۸	۱۴۸۷	۳۳۰۳
تعداد کارکنان	۳	۲	۱	۳	۵
تعداد قفسه	۶۴	۴۲	۳۲	۵۴	۸۰
تعداد صندلی	۸۹	۵۸	۵۰	۸۸	۱۰۵
کتابخانه های درجه ۴					
استانداردها	میانگین	انحراف استاندارد	چارک اول	میان	چارک سوم
ساعات کار در روز	۱۰/۴۸	۲/۱۶	۹/۲۵	۱۱/۵۰	۱۲
مساحت کل	۱۳۰۹	۱۰۹۶	۳۹۱	۱۰۲۵	۱۹۰۷
مساحت زیربنا	۵۶۷	۴۱۶	۳۴۰	۴۵۰	۸۱۰
تعداد کتب	۱۱۱۴۱	۴۴۹۶	۸۶۵۱	۱۰۹۳۳	۱۳۹۹۱
افزایش سالیانه کتاب	۳۱۲	۱۲۳	۲۱۰	۲۸۸	۳۶۳
تعداد اعضاء	۹۹۳	۱۷	۴۰۹	۸۶۵	۱۳۸۶
تعداد کارکنان	۲/۸	۱/۳۰	۲	۳	۴
تعداد قفسه	۴۲	۲۱	۲۴	۴۰	۸۵
تعداد صندلی	۷۱	۳۶	۴۶	۶۰	۹۳
کتابخانه های درجه ۵					
استانداردها	میانگین	انحراف استاندارد	چارک اول	میان	چارک سوم
ساعات کار در روز	۱۰/۳۶	۲/۱۴	۹/۵۰	۱۱/۵۰	۱۲
مساحت کل	۷۷۸	۱۰۵۰	۲۴۴	۵۰۰	۸۸۷
مساحت زیربنا	۳۱۸	۲۲۷	۱۵۵	۲۳۶	۴۵۰
تعداد کتب	۹۱۴۱	۲۹۴۸	۶۴۷	۸۹۲۴	۱۱۲۷۸
افزایش سالیانه کتاب	۲۴۹	۵۵	۲۱۰	۲۱۰	۲۸۸

۹۵۵	۵۴۱	۲۷۲	۷۰۳	۷۷۹	تعداد اعضاء
۳	۲	۱	۰/۹۸	۲/۰۲	تعداد کارکنان
۴۲	۳۲	۱۹	۱۵	۳۲	تعداد قفسه
۵۵	۴۰	۳۰	۲۳	۴۶	تعداد صندلی
کتابخانه های درجه ۶					
چارک سوم	میانه	چارک اول	انحراف استاندارد	میانگین	استانداردها
۱۱	۷/۵	۶/۵۰	۲/۲۵	۸/۵۱	ساعات کار در روز
۱۸۰۰	۷۵۹	۲۸۰	۱۴۵۸	۱۲۴۸	مساحت کل
۱۹۲	۱۲۰	۷۲	۱۲۸	۱۵۹	مساحت زیربنا
۶۴۳۵	۴۸۰۰	۳۳۸۶	۲۰۶۸	۴۹۷۴	تعداد کتب
۲۱۰	۲۱۰	۲۱۰	۴۹	۲۲۱	افزایش سالیانه کتاب
۴۲۵	۲۳۲	۱۴۴	۲۷۲	۳۲۰	تعداد اعضاء
۲	۱	۱	۰/۶۵	۱/۴۳	تعداد کارکنان
۲۳	۱۸	۱۴	۱۶	۲۱	تعداد قفسه
۳۷	۲۶	۱۸	۲۴	۳۱	تعداد صندلی